

KWARTALNIK HISTORII KULTURY MATERIALNEJ 71 (4), 2023
PL ISSN 0023-5881; e-ISSN: 2719-6496
<https://journals.iaepan.pl/khkm>
the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Święta Barbara — patronka rybaków i ludzi morza, red. A. Kuik-Kalinowska, seria Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna, [2], Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Słupsk–Wejherowo 2022, ss. 218, ryciny.

Omawiana pozycja stanowi owoc realizowanego od kilku lat interdyscyplinarnego projektu zatytułowanego: *Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna*. Jest też pokłosiem sympozjum poświęconego kultowi św. Barbary, które miało miejsce 4 grudnia 2018 r. w Słupsku¹. Praca składa się z jedenastu artykułów, trzech tekstów pieśni o św. Barbarze (które zostały zamieszczone w częściach zatytułowanych: *Prolog dla świętej Barbary* i *Epilog dla świętej Barbary*) oraz z *Dokumentacji fotograficznej*.

Publikację otwiera tekst redaktorki tomu oraz organizatorki sympozjum, Adeli Kuik-Kalinowskiej: *Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna. Część II: Święta Barbara — patronka rybaków i ludzi morza. Wstęp do zadania badawczego* (s. 7–18). Przybliżyła w nim ogólne założenia serii wydawniczej, założenia projektu, w kilku słowach odniosła się do odbytego sympozjum, a przede wszystkim dokonała zwięzłej charakterystyki poszczególnych tekstów.

Autorem kolejnego tekstu jest Daniel Kalinowski (*Kontekst symboliczny opowieści o Świętej Barbarze*; s. 30–45). Dokonał on analizy żywota świętej autorstwa ks. Piotra Skargi, wydanego na początku XX w.² Jak podkreślił, historię św. Barbary odczytał w perspektywie badań literackich. Profesor D. Kalinowski omawiając życie św. Barbary, skupił się na następujących zagadnieniach: miejsce urodzenia, bohaterowie, relacje ojciec-córka oraz znaczenie opowieści o świętej w tradycji, jak i w dzisiejszej sytuacji kulturowej.

Autorką następnego tekstu, zatytułowanego: *Między Świętopelkiem II a Krzyżakami. Trzynastowieczne dzieje głowy św. Barbary* (s. 46–57), jest Agnieszka Teterycz-Puzio, która przedstawiła historię relikwii św. Barbary na Pomorzu w kontekście relacji pomiędzy księciem gdańskim Świętopelkiem II a zakonem krzyżackim. Skupiła się na najstarszym trzynastowiecznym etapie kultu świętej, który miał fundamentalne znaczenie dla jego dalszego rozwoju w tym regionie. Myślimy tu chociażby o genezie kultu świętej wśród osób, których profesja związana była z wodą. Dwie drobne uwagi do tekstu. Zabrakło w nim wyraźnego stwierdzenia, że głównym ośrodkiem kultu św. Barbary w państwie zakonnym była kaplica w krzyżackim domu zakonnym w Starogrodzie, a nie Chełmno. Oczywiście trzeba przy tym dodać, że Starogród był miejscem pierwotnej lokacji Chełmna w 1233 r. W artykule można było przywołać jeszcze inne prace poświęcone historii kultu św. Barbary w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach³.

Interesujące i bardzo inspirujące zagadnienie podjęła Elżbieta Kal (*Wiara i wieża. Z problematyki ikonografii świętej Barbary*; s. 58–86). Badaczka przyjrzała się wybranej średnio-wiecznej i nowożytnej ikonografii św. Barbary ukazanej na kilkunastu przykładach z całej Europy, ze szczególnym uwzględnieniem często występującego i tak charakterystycznego dla

¹ W 2017 r. odbyło się pierwsze sympozjum poświęcone postaci św. Ottona z Bambergu, jego pokłosiem jest publikacja: Otton. 2021.

² Żywoty. 1910, s. 1171–1176.

³ Mroczo T. 1974; Rozynekowski W. 2006; Błażewicz-Oberda A. 2010; Rozynekowski W. 2012.

niej motywu, jakim jest wieża. Jej obecność w przedstawieniach zinterpretowała wielowątkowo, w perspektywie biograficznej, symbolicznej i eschatologicznej.

Kolejne dwa teksty odwołują się do dziedzictwa kultu św. Barbary na Kaszubach: Adela Barbara Kuik-Kalinowska, „*Barbara świętô ò rëbòkach pamiãtô*”. *Kult św. Barbary w tradycji kulturowej i literackiej Kaszub* (s. 87–105); Eugeniusz Pryczkowski, *Święta Barbara — patronka kaszubskich rybaków i żeglarzy oraz dobrej śmierci* (s. 106–127). To bardzo ważne teksty omawianego tomu, gdyż prezentują nam swoisty kwestionariusz w badaniach nad przejawami pamięci i kultu męczennicy, w tym przypadku na wybranym obszarze, na Kaszubach. Ukazano w nich ślady czci oddawanej św. Barbarze od średniowiecza po współczesność.

Tatiana Słowi w artykule *Ile „Głowa...” o Pomorzu opowie? O wartości „Głowy Świętej Barbary” księdza Stanisława Kujota dla regionalistów pomorskich* (s. 128–140) przywołała niezwykle ważny tekst będący świadectwem kilkunastowiecznego związku św. Barbary z Pomorzem. Autorka omówiła powieść historyczną autorstwa ks. Stanisława Kujota zatytułowaną: *Głowa Świętej Barbary. Powieść z Przeszłości Pomorza*⁴. Zwróciła szczególnie uwagę na te fragmenty powieści, które autor poświęcił Kaszubom. Przypomnijmy, że powieść ta została napisana pod koniec XIX w., jest więc sama w sobie źródłem do badań nad historią i tradycją kulturową Pomorza, w tym szczególnie nad kultem świętej męczennicy. Tekst T. Słowi można odczytać także jako inspirację do podjęcia kroków w celu ponownego wydania powieści ks. Kujota.

Kolejne cztery teksty zostały poświęcone obiektom sakralnym, którym patronuje św. Barbara oraz związanym ze świętą elementom ich wyposażenia: Przemysław Kobiąłka, *Zabytkowy późnogotycki kościół św. Barbary w Gdańsku* (s. 141–156); Monika Wierzcholska-Szymkowiak, *Barbarka oraz kaplica świętej Barbary w Toruniu* (s. 157–169); Aleksandra Majkowska, *Drewniany kościół pw. św. Barbary we Wdzydzach Kiszewskich. Perła architektury kaszubskiej* (s. 170–187); Beata Barbara Jankowska, *Neobarokowo-modernistyczny kościół pw. św. Barbary w Swornegaciach* (s. 188–214). W tekstach zaprezentowano ważne obiekty sakralne oddane pod opiekę św. Barbary. Poznajemy historię ich budowy oraz wyposażenie, które jest niezwykle ważnym przejawem kultu męczennicy. Kilka uwag rodzi się po lekturze rozdziału M. Wierzcholskiej-Szymkowiak. Jego tytuł nie do końca odpowiada zawartości, ponieważ część rozważań autorka poświęciła świątyni garnizonowej w Inowrocławiu, której patronują św. Barbara oraz św. Maurycy. Druga uwaga dotyczy również tytułu artykułu. Omówiono w nim historię kultu św. Barbary w dziejach podtoruńskiej miejscowości Barbarka. Dlaczego więc w tytule widnieją słowa: *oraz kaplica świętej Barbary w Toruniu?* Wprawdzie po drugiej wojnie światowej Barbarka została włączona w granice miasta Torunia, jednak autorka nie opisuje już tego okresu w historii kultu św. Barbary w tej miejscowości. Inna uwaga dotyczy podstawy bibliograficznej rozdziału. M. Wierzcholska-Szymkowiak mogła się odwołać do kilku ważnych tekstów opublikowanych w znanym jej wydawnictwie zbiorowym, dodajmy w całości poświęconym historii Barbarki⁵, w którym poruszono szereg interesujących kwestii dotyczących kultu św. Barbary. W tekście zdarzają się błędy w przypisach, np. uproszczony zapis bibliograficzny w przypisie 230 na stronie 160: *Św. Barbara i Barbarka...*, s. 18. Autorka odwołuje się przecież do konkretnego rozdziału, a więc zapis powinien być następujący: W. Rozykowski, *Św. Barbara i Barbarka — wokół początków kultu świętej męczennicy*, w: *Św. Barbara i Barbarka*, red. W. Rozykowski, W. Miszewski, Toruń 2005, s. 18. Korekty wymaga także zapis w przypisie 231, który brzmi: W. Rozykowski, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego* w: *UBC*, nr 1197; Toruń 2000, s. 170. Przywołana praca nie znajduje się w „UBC”. Ten skrót, nie wiadomo dlaczego w tym miejscu postawiony, dotyczy wydawnictwa źródłowego⁶.

⁴ Kujot S. 1875.

⁵ Barbara. 2005.

⁶ Urkundenbuch. 1885; Urkundenbuch. 1887; Rozykowski W. 2000.

Podsumowując, nie mam wątpliwości, że otrzymaliśmy cenną publikację, która szybko zostanie zauważona przez badaczy zajmujących się kultem św. Barbary. W książce wskazano także dalsze możliwości badań nad kultem męczennicy na ziemiach polskich. Myślimy tu chociażby o szerszej analizie tekstów hagiograficznych poświęconych świętej (od średniowiecza po dzień dzisiejszy), pełniejszym opracowaniu patronatu świętej nad świątyniami i kaplicami, dalej o kompleksowej charakterystyce jej przedstawień ikonograficznych czy znaczącej obecności św. Barbary w religijności ludowej.

prof. dr hab. Waldemar Rozykowski

Instytut Historii i Archiwistyki

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

wr@umk.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-2332-3497>

BIBLIOGRAFIA

- Barbara. 2005. *Św. Barbara i Barbarka*, red. W. Rozykowski, W. Miszewski, Toruń.
- Błażewicz-Oberda Agnieszka. 2010. *Kult świętej Barbary w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach*, [w:] *Z dziejów średniowiecza. Pamięci Profesora Jana Powierskiego (1940–1999)*, red. W. Długokęcki, Gdańsk, s. 11–32.
- Kujot Stanisław. 1875. *Głowa świętej Barbary. Powieść z przeszłości Pomorza*, Pelplin.
- Mroczo Teresa. 1974. *Czerwińska herma św. Barbary*, „*Studia Źródłoznawcze*”, 19, s. 85–116.
- Otton. 2021. *Święty Otton — Apostoł Pomorza*, red. A. Kuik-Kalinowska, Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna, [1], Słupsk–Wejherowo.
- Rozykowski Waldemar. 2000. *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, Toruń.
- Rozykowski Waldemar. 2006. *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork.
- Rozykowski Waldemar. 2012. *Studia nad liturgią w zakonie krzyżackim w Prusach. Z badań nad religijnością w późnym średniowieczu*, Toruń.
- Urkundenbuch. 1885. *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, oprac. C.P. Woelky, 1, *Das Bisthum Culm unter dem deutschen Orden 1243–1466*, Danzig.
- Urkundenbuch. 1887. *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, oprac. C.P. Woelky, 2, *Das Bisthum Culm unter Polen 1466–1774*, Danzig.
- Żywoty. 1910. *Żywoty świętych Pańskich na wszystkie dnie roku podług najwiarygodniejszych źródeł wyjętych z dzieł ojców i doktorów Kościoła św. opracowane podług księdza Piotra Skargi T. J., ojca Prokopa, kapucyna, ojca Bitschnaua, benedyktyna i innych wybitnych autorów, z uwzględnieniem świętych pańskich, błogosławionych i świętobliwych, których wydała ziemia polska aż do najnowszych czasów*, Mikołów–Warszawa.